

Timpul trăirii, timpul mărturisirii. Pagini din arhiva Pillat

Antonio PATRAȘ

The essay A Time to Live, A Time to Confess. A Few Pages from the Pillat's Archive brings to the fore a series of documents that account for the specific features of Dinu Pillat's posthumous novel, "Așteptînd ceasul de apoi" ("Waiting for the Time to Come"). This novel develops the political theme of the Legionary movement (a Romanian variant of the Fascism that nevertheless anchors into definite religious bedding). Because of its Legionary inflections, Dinu Pillat was sent to jail by the Communist Party, yielding himself on the accused bench shoulder to shoulder with other important intellectuals such as Constantin Noica, Aexandru Paleologu or Nicolae Steinhard. The paper relates the novel with the Pillat letters so as to evince the humanist ethical dimension of aesthetic pursuits.

Am citit întotdeauna cu viu interes paginile de jurnal și corespondență, însemnările „intime” ale scriitorilor, curios să văd cum prinde contur în oglinda operei, ca ipostaziere ideală a spiritului creator, personalitatea psiho-morală a omului concret, ancorat în istorie și într-un univers bine determinat de valori specifice. Recunosc, mă atrage îndeosebi latura anecotică a biografiilor mai mult sau mai puțin celebre, cu acele amănunte savuroase de viață trăită care, chiar dacă sînt doar rodul imaginației, surprind din cîteva linii esențialul, comportamentul tipic, gestul definitoriu. Ca atare, atenția acordată unor astfel de lucruri, aparent triviale, nu mi se pare neapărat compromițătoare, cîtă vreme dorința de a cunoaște omul din spatele textului nu se rezumă la preocuparea frivolă pentru cancan și bîrfa mărunță. În orice caz, pe lîngă satisfacția legitimei (pînă la un punct) curiozități, lectura documentelor cu caracter biografic ajută la o înțelegere infinit mai nuanțată a literaturii înseși. Nu poți admira frumusețea perlei, spunea un intelectual trecut prin închisorile comuniste, fără să ții cont de suferința scoicii ce a lăcrimat-o. Numai că, din păcate, suferința nu se decantează decît rareori într-o formă perfectă. De aceea, m-au fascinat mereu scriitorii pe jumătate ratați, dar de o mare frumusețe morală, în a căror neîmplinire asumată mi-a plăcut să întrezăresc un semn de noblețe și de superioară detașare. În plus, odată cu trecerea anilor am ajuns la convingerea că mai importantă decît literatura în sine e calea care duce spre (și dincolo de) ea – convingere periculoasă, menită a cauza grave prejudicii unui critic obligat să emită judecăți estetice, de valoare. Nu însă și unui moralist de ocazie, cum îmi place cîteodată să mă consider, dînd dovadă de foarte puțină înțelepciune.

Taman din această postură, favorabilă considerațiilor cu schepsis etic (și nu numai), se cuvine să formulez în cele ce urmează cîteva opinii neconvenționale în maniera unui exercițiu de admirație despre volumul *Minunea timpului trăit*

(Humanitas, 2010), al treilea din seria tulburătorului epistolar al familiei Pillat, după *Biruința unei iubiri* (corespondența dintre Dinu și Nelli Pillat) și *Sufletul nu cunoaște distanțele* (culegere dedicată integral Piei Pillat). Noul op adună la un loc epistolele Monicăi și ale Ștefanei (Lily) Velisar-Teodoreanu către Pia Pillat, pe care prefațatorul ediției, Horia Roman Patapievici, o consideră fără ezitări drept „una dintre cele mai frumoase voci din literatura română”. Bine bine, dar ce a scris propriu-zis Pia ca să merite asemenea, tușantă, apreciere? Din scurta notiță biografică ce escortează corpusul de scrisori aflăm că, în ciuda talentului său precoce, fiica poetului de la Florica a semnat doar niște texte răzlețe, o sumă de povestiri și poeme nu mai mult decât onorabile, plus două romane cu caracter autobiografic apărute la intervale mari de timp (primul, *Zilnic începe viața*, datează din 1937-1938, iar celălalt, *The Flight of Andrei Cosmin*, vede lumina în 1972, în exil, fiind publicat sub pseudonim). Evident, prea puțin pentru a vorbi de o carieră de scriitor în adevăratul sens al cuvântului. Dar vocea acestei femei admirabile se va face auzită în toată splendoarea dincolo de spațiul mort al literei tipărite, în lumina vieții care se viețuiește, acolo unde frumusețea morală și dragostea de aproapele ridiculizează egoismul meschin al condeierului dornic de afirmare.

Din fotografii ne privește ghiduș o făptură mărunțică, argint viu, cu ochii ca două mărgele negre și nasul în vînt. Vestimentația lejeră, băiețească îi dă un aer rebel, iar chipul ei tineresc, delicat în mod natural, fără ajustări cosmetice, degajă o senzualitate subtilă, de femeie deșteaptă, care știe ce vrea. Același firesc, cu un strop de blîndă melancolie, îl respiră făptura Piei și la bătrînețe, așa cum o surprinde aparatul de fotografiat pretutindeni, la *cottage*-ul ei din Wales, în familie, lîngă Dinu și Nelli, lîngă Monica și Nic, ori sus pe munte, în bătaia aspră a vîntului, la Durău. Văzînd de ce e în stare, prietenele o îndemneau întruna la scris, dar ea obișnuia să spună mereu că i-a plăcut mai mult să trăiască. Și ce viață a avut această minunată femeie!

Căsătorită devreme (la 18 ani) cu un aviator, Ilie Arapu, Pia se îndrăgostește ulterior de prietenul acestuia, Mihail Fărcășanu. Familia nu e de acord cu gestul iresponsabil și o reneagă un timp, pînă cînd cei doi vor consimți la jugul matrimonial, intrînd din nou în rîndul oamenilor respectabili (se pare că judecătorul cel mai intransigent al fetei a fost chiar mama sa, Maria Pillat-Brateș, femeie cu un temperament afîn, obișnuită însă a-și stăpîni, cu aristocratic orgoliu, firea năvalnică – vezi observațiile Monicai Pillat despre pictura bunicii). Ani buni de acum înainte Pia va trăi în umbra omului drag, bărbat inteligent, cu multiple talente, cunoscut lider al tineretului liberal și unul dintre cei mai influenți oameni politici din epocă. Amenințat cu moartea, Mihail Fărcășanu găsește adăpost la Ionel și Lily Teodoreanu (nașii de cununie ai lui Dinu și Nelli), pentru ca mai apoi să părăsească țara în niște împrejurări dramatice, evocate în romanul de mai tîrziu al soției sale (Pia a avut un rol decisiv în evadarea aceasta, grație trecerii de care s-a bucurat pe lîngă agentul secret și diplomatul britanic Ivo Porter). În exil, soții Fărcășanu au stat la Roma și Paris, mai apoi la New York, pînă cînd (ironia sorții!) Mihai se îndrăgostește de Louise, prietena Piei, văduva ambasadorului SUA în România.

După cum ne informează schița biografică din capul volumului, nefericita femeie nu a putut suporta echivocul unui „menaj în trei” și-și va părăsi soțul fără a-i purta pică, păstrînd în continuare legătura cu familia lui. Se recăsătorește cu un medic englez, Anthony Edwards, pe care izbutește să-l vindece de melancolie și depresii, îngrijindu-l cu un devotament de sfință. Practică diverse meserii ocazionale, cu un dezinteres total față de propria carieră, iar după moartea celor apropiați (părinții, fratele, soțul) se dedică acțiunilor caritabile, pînă cînd, cu puterile împuținate, nemaiputînd nici măcar să compună scrisori (singura ei alinare), se retrage într-un sanatoriu din sudul Angliei, mîngîiată doar de minunea timpului trăit și de gîndul că sufletul nu cunoaște distanțele.

Pia și-a pus talentul în viață, nu în cărți. Așa se face că, neavînd norocul să o cunoști, nu-ți rămîne decît să-i citești corespondența care păstrează nealterat palpitul autentic și viu al frumuseții sale morale, fără adaosuri de prisos și fără „literatură”. Nu întîmplător, cînd deschide plicul cu scrisul acela caligrafic, ordonat „ca un text muzical”, Lily Teodoreanu simte emoția de a fi intrat în contact cu prezența concretă a prietenei sale îndepărtate („îmi sună și cîntă în inima mea înainte să îl descifrez”). Pentru că, într-adevăr, și atunci cînd tace vocea Piei se aude mereu, modelînd ca un tainic ecou discursul îndrăgostit al celor două prietene.

Scrisorile Monicăi, tîna admiratoare a mătușii din străinătate, acoperă o perioadă foarte mare de timp (1957-1997), fapt ce ne oferă prilejul de a urmări etapele devenirii interioare a unei femei din aceeași nobilă plămădă sufletească, însă mai interiorizată, cu o înclinație ceva mai accentuată către reverie și speculație. Propensiunea artistică, moștenită prin gena paternă, nu se manifestă la fel de genuin precum în cazul Piei, dar e de la început mai acaparatoare, trădînd ulterioare complicații existențiale și o psihologie mai tulbură, frămîntată de impulsuri contradictorii. Iată o formidabilă intuiție transcrisă în ianuarie 1963 (la doar 15 ani!): „Mă gîndeam că viața este ca un lut pe care-l modelezi, dîndu-i o interpretare proprie. Cînd știi să însuflețești lucruri de nimic, în aparență, și să le dai o strălucire, pe care poate n-au avut-o niciodată, găsești fericirea”. Așadar, scopul suprem al vieții îi apare Monicăi a fi, nici nu se putea altfel, fericirea, dar la fericire nu are acces decît creatorul, omul capabil să „însuflețească lucrurile” și să le dea strălucire. Mai tîrziu, sufletul gingașei copile începe să vibreze la alte chemări, mai firești, care aduc fericirea înapoi la izvor, în matca de acum previzibilă a destinului feminin, pe traiectoria fatală a iubirii necondiționate și a jertfei de sine. „Cred că cei mai fericiți oameni sînt cei care pot iubi cu toată ființa lor”, mărturisește Monica într-o scrisoare din septembrie 1965, pentru ca, doi ani mai tîrziu, imperativul moral să-și spună deja cuvîntul, în detrimentul egoismului instinctiv („N-aș vrea să calc niciodată peste alții ca să fiu fericită”, notează în alt loc, nițel întristată).

După cum observăm, în chestiunile legate de viață Monica se dovedește a fi mult mai cumpănită decît zvăpăiata mătușă. Nu-și înșală bărbatul, nu trăiește periculos. A moștenit temperamentul molcom al mamei (ființă blajină, cu care nu comunică intelectual), dar și, deopotrivă, spiritul de independență al Pillaților (fapt

ce o determină să-și accepte mai greu umilitoarea condiție de femeie). Căsătoria cu Nic nu celebrează, nici ea, o pasiune răvășitoare. Incapabilă să se devoteze bărbatului cu acel fanatism al femeilor fără personalitate, Monica a fost bucuroasă când a găsit în soț camaradul perfect, omul bun ca un frate. Fotografii ni-i înfățișează în posturi elocvente: el, puțin obosit după munca de peste zi, la răsaduri (e inginer agronom); ea, matern-înțelegătoare, cu un zîmbet cald luminându-i chipul rotund și bun, de moldoveancă înțeleaptă. Imaginea fericirii domestice, evocată cîndva și de bunicul poet, devine în prezentul epistolar un fel de contrapunct luminos la nenorocirile care zguduie familia greu încercată.

După lunga agonie a bunicii, Monica e nevoită să asiste neputincioasă la cumplita suferință a tatălui, doborât în puterea vîrstei de un cancer la cap. Pe lîngă sprijinul lui Nic, numai scrisorile au ajutat-o să treacă peste asemenea dureroase momente. Dar, observînd că mama sa pare mai împăcată decît toți ceilalți cu gîndul pierderii soțului, Monica îi scrie Piei, la 4 noiembrie 1976: „mama, stingherită de faptul că noi două ni-l amintim și îl simțim pe tata altfel decît ea, a început să-mi mărturisească, puțin complexată, că pentru ea el trăiește fizic. Astfel, cînd îl visează, îl vede mîncînd în bucătărie sau aranjînd lucrurile prin casă sau îmbrățișînd-o. Și atunci mi-am dat seama că e o greșeală să ne închipuim că eu și tu sîntem mai evaluate pe o scară a spiritualității și că, genetic, am poseda talentul unei comunicări mai profunde”. În acest fel, prin iubirea ei de femeie simplă, Nelli a reușit să biruie moartea, oferind fiicei o lecție de metafizică aplicată și un exemplu viu de credință. Edificată, Monica va nota în aceeași scrisoare („formidabilă”, exclamă cu dreptate prefațatorul): „Dacă vrei, te poți gîndi că moartea reprezintă doar un test al iubirii – și, dacă nu rezistăm și nu ne descătușăm din lanțurile disperării fizice, nu trecem testul și nu-i înțelegem semnificația. Cel care moare cu trupul trece cu sufletul în sufletul celui rămas – el dănuie astfel în toți cei care îl iubesc. Nu este teorie”.

De n-ar fi fost zguduită de atîtea dezastre, viața Monicăi s-ar fi derulat uniform, după un program strict, în acord cu preocupările sale de scriitor și profesor la Facultatea de Litere a universității bucureștene, de unde s-a pensionat înainte de termen pentru a pune ordine în arhiva familiei (ca și Nelli, care și-a găsit pacea în activitatea de editare a operei lui Ion Pillat). Epistolele mărturisesc însă insatisfacția profundă a creatorului neîmplinit, ce simte mereu o „vagă melancolie”, „dorul după cealaltă ființă, care tace în mine”. Drama Monicăi e că nu reușește să împace deloc viața cu scrisul, nici măcar în maniera sugerată de Pia („vrei să scrii, ca și cum mi-ai scrie mie, o carte”), a dialogului imaginar. Faptul trăit, autentic, nu se lasă prins în carte pentru că „de cîte ori doream să mă apropii de realitate pentru a pune pe hîrtie o imagine, o stare, un gînd, pentru a defini cuprinsul unui ceas, unei anume dimineți, mă îndepărtam de viață” (1 decembrie 1977). Pe 8 august 1983, în timp ce lucra la un studiu despre viața și opera tatălui său, îi atrage atenția Piei: „Doamne, cît de apropiată e viziunea ta de ceea ce credea el despre artă! Nu literatura, ci viața i se părea cel mai fantastic roman. De aceea scria, fără să aibă încredere în scrisul lui”. Neîncrederea se transmite, totuși, mai curînd fiicei, care

pune eșecul inevitabil pe seama lipsei de timp (6 aprilie 1980: „Nu voi fi niciodată o mare scriitoare pentru că nu am timpul să mă dedic în întregime acestei arte”) sau a setei de viață (8 septembrie 1986: „Niciodată n-am să fiu în stare să scriu un roman atîta vreme cît mă las învadată de farmecul ființelor”), pentru ca tîrziu, în octombrie 1990, să-și mărturisească înfrîngerea definitivă („mă îndoiesc tot mai tare de talentul meu de scriitoare.”).

Resemnată, Monica pare să fi priceput finalmente că adevărata vocație a femeii rămîne iubirea, trăită fie convulsiv și dramatic, așa cum a înțeles s-o trăiască Pia, fie într-o senină împăcare cu lumea, așa cum a trăit-o Lily, „cea mai talentată dintre Teodoreni”. Ei, bătrînei doamne care atinsese cîndva și inima lui Ibrăileanu, îi aparține această confesiune (datată 23 noiembrie 1970) capabilă să dea măsura sublimului frumuseții morale a sufletului feminin: „cînd l-am întîlnit pe Ionel, dorința și planurile mele erau să plec în străinătate, să fac universitatea la Roma, împreună cu vara mea Bebs Delavrancea, să duc o viață independentă, să voiajiez mult, să scriu. *Dar cînd am simțit că-l iubesc, toate acestea nu mai aveau nici o valoare pentru mine, eram fericită să renunț la toate, să trăiesc în provincie cu el* (s.n.). Douăzeci de ani m-am robit complet lui și copiilor noștri fără cel mai mic regret și abia tîrziu de tot, cînd erau copiii mari, am încercat iar să scriu, și am scris ce am scris tot sub loviturile grele ale soartei”.

După ce a locuit o vreme la Mogoșoia, într-o dureroasă singurătate, cînd n-a mai putut nici să scrie, Lily Teodoreanu s-a retras la Vărătic, de unde a mai trimis vechilor sale prietene o ultimă carte poștală (care a atras atenția, nu fără temei, și lui Horia-Roman Patapievi). Într-o zi de august din anul 1982, Ștefana Velisar-Teodoreanu așternea pe hîrtie următoarele gînduri: „Îți scriu de pe cerdacul meu, din coasta bisericii, unde mă bucur de primele ceasuri ale zilei (...). Am avut și zile de soare, și alte, mai multe, de ploii de toate soiurile, și de cele care rup malurile și apoi se căiesc și strălucesc de-ți iau ochii și uiți toate. Într-o zi chiar a poposit un nour în incintă, opalin, mlădios, pînă la florile cerdacului, care se gudurau, roșii, de haina lui moale, și încet, foarte încet au răsărit zidul bisericii, gemulețele, prin care zumzăia slab corul, acoperișul, turlele, apoi s-au risipit...”.

De atunci încolo, scriitoarea a refuzat să dea un alt semn de viață și n-a mai primit pe nimeni în vizită. S-a stins în 1994, 12 ani mai tîrziu. Nu știm ce a gîndit nobila doamnă în tot acest timp. Dar, cum Pia ne-a învățat că sufletul nu cunoaște distanțele, putem măcar presupune. Iată o notație a Monicăi din 25 decembrie 1985 care i-ar putea aparține: „Chipurile se șterg, intră în ceața timpului, din ele se ridică altele, dar iubirea rămîne limpede și neîntinată; dincolo de figurile curgătoare, întrevăd lumina unei permanențe care ne alină sufletele, în această noapte, acum și întotdeauna”.

Trei femei și un singur mod de a trăi viața. Iubind. Iubind pur și simplu.

*

Manuscrisele nu ard, mărturisea Mihail Bulgakov cîndva, într-un context în care adevărul trebuia îngropat în sertare, la adăpost ochiul cenzorului și de mîna cea lungă a poliției politice. Cu această profesiune de credință se va fi mîngîiat și Dinu Pillat – și nu a greșit, avînd în vedere că acum, exact la 50 de ani de la pronunțarea cumplitei sentințe în procesul intelectualilor din lotul Noica-Pillat, s-a găsit (mare minune!) mult căutata dactilogramă a romanului *Așteptînd ceasul de apoi*, confiscat de securitate ca principal „corp delict” și pierdut apoi în labirintul arhivelor. Dar nu mi-am propus să reconstitui aici spectaculoasa „biografie” a cărții, evidențiată deja de majoritatea comentatorilor – vreau să surprind doar specificitatea sa estetic-ficțională, ținînd cont de o afirmație mai veche a autorului însuși, care spunea că „un romancier autentic nu trebuie confundat niciodată cu un memorialist”. Pentru a nu comite aceeași confuzie, se cuvine să citim textul ca pe o operă de ficțiune *stricto sensu*, chiar dacă în cazul de față vorbim despre un roman „cu cheie”, ce oglindește simbolic, fără a o deforma în bine sau rău, „realitatea” unei epoci mitizate ulterior de memoria colectivă. Să vedem, așadar, în ce măsură și prin ce procedee tehnice poate ficțiunea (rămînînd „ficțiune”) să reflecte evenimentul istoric mai obiectiv decît „istoria” resuscitată memorialistic (ca pură factualitate), fără mînie și părtinire și fără niciun fel de *parti pris* auctorial.

Despre sursele de inspirație ale romanului ne informează în amănunt mărturiile consemnate de-a lungul numeroaselor interogatorii la care a fost supus inculpatul. Aflăm astfel că ar fi vorba de „o completare și o continuare a romanului *Tinerețe ciudată*”, avînd ca subiect „mișcarea legionară clandestină”, prezentată sub numele transparent-profetic de „mișcarea Vestitorilor”. Cîteva personaje ale cărții ascund, apoi, identitatea unor personalități istorice, precum Corneliu Zelea Codreanu (Toma Vesper) sau Armand Călinescu (Sebastian Răutu), și tot din „istorie” sînt inspirate secvențele ce relatează sfîrșitul lui Rotaru (alias Valeriu Cristescu, despre moartea căruia s-a scris în „Universul”), asasinarea Căpitanului sau episodul „reacțiunii” de la Facultatea de Litere, unde legionarii s-au răzbunat pe evrei scoțîndu-i afară din sălile de curs (scenă povestită autorului de Mihail Sebastian). Ca principale izvoarele „ideologice” dactilogramele interogatoriilor rețin textele lui Nae Ionescu din *Roza vînturilor*, *Schimbarea la față a României*, o broșură a Căpitanului (*Pentru legionari*) etc. Sînt invocate, de asemeni, numeroase surse orale, menite a-l familiariza pe scriitor cu aspectele fundamentale ale fenomenului legionar (cel mai apropiat sfătuitor i-a fost, se pare, Ionel Teodoreanu, un apropiat al familiei Pillat – celebrul prozator moldovean fiind chiar nașul de cununie al lui Dinu). În fine, după o lungă etapă de documentare, romanul e scris în numai 3 luni, în vara lui 1948, și trimis spre lectură lui Călinescu, cu speranța unei receptări pozitive. Însă Profesorul convertit la optimism nu agreează textul, reproșînd tînărului său asistent maniera empatic-participativă de abordare a unui „subiect” ce trebuia tratat, invariabil, cu pasta groasă a caricaturii, ca în *Bietul Ioanide* (indiferent de nuanțe, obediința față de noul regim îl va determina pe marele critic să comită același abuz de interpretare ca și acuzatorii de la proces). Și totuși, pe lîngă lectura aceasta dogmatic-ideologizantă, dosarul receptării critice conține o

impresionantă colecție de interpretări, ca în subsolul *Țiganiadei*, cititorii romanului exprimându-și fie satisfacția (ca Vasile Voiculescu, complet străin de mișcarea legionară), fie nemulțumirea (aici intră majoritatea celor ce au comis greșala de a vedea în carte doar „documentul” și nimic altceva). Or, abia opțiunea pentru perspectiva „estetică”, singura adecvată, favorizează desprinderea de monotona silabisire „mimetică” a contextului.

Nu întâmplător, prefațatorul volumului, Gabriel Liiceanu, recomandă lectura în grilă psihologică, subliniind totodată, corect, unitatea de viziune și „ton” dintre romanul confiscat de securitate și cărțile anterioare (*Tinerețe ciudată* și *Moartea cotidiană*), republicate, de altfel, în anii '70, cu voie de la cenzură. Pentru nevinovăția scriitorului ar pleda, prin urmare, însăși configurația estetică a textului, care, deși abordează fenomenul legionar, nu face deloc elogiul legionarismului, în maniera literaturii tezist-propagandistice. Numai anchetatorii stupizi au răstălmăcit lucrurile tendențios (alături de criticii oportuniști), atribuind romanului în ansamblu un caracter „mistico-legionar” și punând pe seama autorului „faptele” și „ideile” personajelor sale. Dar *Așteptînd ceasul de apoi* nu e un roman „mistico-legionar” (categorie tematic-ideologică), și cu atât mai puțin unul „străbătut de la un capăt la altul de îndemnuri legionare”, cum stă scris în documentele procesului. Dimpotrivă, fundalul istoric (cu „temele” predilecte) pare mai curînd un simplu pretext pentru ilustrarea unei problematice psiho-morale, abia aceasta cu adevărat importantă – George Ardeleanu semnala nuanța dostoevskiană a cărții (vezi cronică domniei sale în grupajul de săptămîna trecută). Astfel, dacă în romanele anterioare prozatorul își concentrase atenția asupra unor psihologii individuale, pentru a le dizolva „fenomenologic” într-un discurs de „grad zero”, în trena *Străinului* lui Camus și, nu mai puțin, a romanului românesc „experimental” din deceniul patru (Eliade, Blecher, Fîntîneru, Bonciu, Holban etc.) – acum perspectiva se focalizează asupra psihologiei colective, în raport cu care se definesc personajele (e drept, în funcție de criteriul biologic-generaționist, și nu de acela psiho-social). De aceea, spunea tot Gabriel Liiceanu, cărții îi lipsește dimensiunea de „frescă istorică”: autorul nu și-a propus să păstreze cu fidelitate memoria unei epoci, arătîndu-se în schimb interesat de semnificația evenimentelor și de atmosfera morală – ceea ce înseamnă că, fără a fi un roman social, *Așteptînd ceasul de apoi* nu intră, de fapt, nici în categoria romanului psihologic (axat în genere pe introspecție și pe o cauzistică amoroasă, și luînd eul individual ca unic obiect de investigație). Prin importanța acordată conflictului „ideologic” dintre părinți și copii, dintre bătrîni și tineri, cum și prin natura schematic-simbolică a personajelor gîndite a configura nu atât o psihologie individuală, cît o tipologie specifică, romanul lui Dinu Pillat aparține mai curînd literaturii condiției umane (categorie estetică analizată de Liviu Petrescu în inteligentul său studiu din 1973, *Romanul condiției umane*).

Romanul e structurat în opt părți (după simbolul teologic al zilei a opta?), cu cîte trei capitole fiecare, și urmărește diversele atitudini prin care o serie de personaje-tip reacționează la provocarea istoriei, pe fondul escaladării conflictului

dintre autoritățile statului și mișcarea naționalist-mesianică a Vestitorilor. Inițial configurată ca grupare transpartinică, avînd drept scop regenerarea neamului pe temeiurile moralei creștine, mișcarea Vestitorilor e tolerată o vreme, pentru a deveni ulterior indezirabilă, o dată cu acțiunile terorist-criminale pe care le dezlănțuie ca „răspuns” la asasinarea liderului ei spiritual, Toma Vesper. Vendetta anarhistă a Vestitorilor atinge punctul culminant în momentul lichidării prim-ministrului Sebastian Răutu, după care toți „vestitori” și simpatizanții lor sînt arestați sau uciși. Prozatorul reconstituie cinematografic evenimentul istoric printr-o narațiune cu caracter episodic, ce relatează la pas „povestea” fiecărui personaj în parte, legînd la sfîrșit toate firele într-o compoziție unitară (trebuie menționat drept element de virtuozitate orchestrarea minuțioasă a punctelor de vedere – ca în *Patul lui Procust*, să zicem).

În prim planul narațiunii se află familia Holban, plasată convenabil pe scara socială (reprezintă clasa burgheză din interbelic), dar subminată din interior de o ireversibilă disoluție morală: tatăl, Grigore, e un ins egoist și de o sterilitate absolută, un „specialist” în fel de fel de științe inutile, care-și petrece viața doar printre cărți, izolat în propria bibliotecă, pe cînd Raluca, soția sa, întruchipează tipul femeii sensibile, cu sufletul întors spre trecut, dar și al mamei, îngrijorată de soarta propriilor copii. Oglindă a societății corupte, familia se vădește a fi, în ciuda aparențelor, o instituție mincinosă, de vreme ce unul dintre băieți, Ștefănuță, e rodul unui adulter, pe cînd celălalt, Lucian (odrasla legitimă, adică), își descoperă de timpuriu homosexualitatea. Deși diferiți prin temperament și inteligență, ambii copii aderă la mișcarea Vestitorilor, exprimîndu-și în felul acesta revolta față de „ruginita” filozofie de viață a părinților, care e chiar „filozofia” lui Mitică și a comediilor lui Caragiale (nu ținea ridicolul Jupîn Dumitrache la „onoarea de familist”?) – dar tinerii nu vor să știe de glumă și plănuiesc să-l ucidă pe Sebastian Răutu, primul ministru, chiar cu ocazia semicentenarului *Scrisorii pierdute* (*nota bene*: satiricul Caragiale a fost și un evocator nostalgic al patriarhalității).

Pe cît e de superior înzestrat intelectual, pe atît e de puțin dotat Lucian pentru viață: insomniac, admirator al lui Mallarmé (artist eminamente anti-burghez) și al purificării spiritului prin artă, el se simte fascinat exclusiv de ideologia mișcării, disprețuind vitalitatea trivială a coreligionarilor cu poftă de acțiune. Candidul Ștefănuță, în schimb, intră în joc aproape involuntar, contaminat de gesticulația energetică a celor din jur, și tot el îi introduce în casă pe Rotaru (viitorul lider al grupării) și pe Vasia Voinov, un anarhist ce atrage interesul erotic al lui Lucian și al Lilianeii, sora celor doi frați Holban. Amănuntul nu e de prisos, pentru că atașamentul față de mișcare se măsoară în capacitatea fiecăruia dintre „vestitori” de a renunța la familie (și, implicit, la convențiile sociale din „vechiul regim”) fie prin asceză, fie prin desfrîu: fanaticul Vasia își reprimă sexualitatea pentru a putea duce netulburat la capăt planul asasinării lui Sebastian Răutu, pe care îl împușcă în plină stradă, lăsîndu-se la rîndul său ucis, iar Rotaru acceptă rolul de întreținut al unei prostituate bătrîne, cu disperarea omului care nu mai are nimic de pierdut (află dintr-un ziar că fosta lui iubită murise de tuberculoză). Un alt adversar al familiei

burgheze e Stanian, tipul bărbatului întreținut, ce-și părăsește soția și copilul de dragul călugăriei. Nu lipsește din galeria portretelor nici tipul ambițiosului, ilustrat de Lică, personaj memorabil (admiră pe Nae Ionescu și pe Napoleon), intrat în rîndurile grupării din oportunism (plagiază articolele Profesorului, fiind publicat, drept răsplată, în... Revista Fundațiilor!), și tot din oportunism își trădează mai apoi camarazii, ca agent al siguranței, pentru a fi într-un târziu arestat, asemeni tuturor celorlalți.

Dar cel mai interesant „erou” al romanului pare a fi, cum bine a remarcat Daniel Cristea-Enache, Raluca Holban (și în *Moartea cotidiană* tot analiza psihologiei feminine reține atenția prozatorului), personaj-*raisonneur* care, neputînd înțelege prezentul, se refugiază profilactic în trecut și începe să-și scrie memoriile (vezi episodul morții lui Granmama, relatat cu o acută receptivitate față de fenomenul degenerescenței psihice – s-a vorbit despre predilecția prozatorului pentru astfel de „cazuri”). Speculînd puțin, s-ar zice că Raluca Holban reprezintă, simbolic, nu doar generația părinților condamnați de propriii lor copii (bătrîni se refugiază în amintiri și în patriarhalitate, pe cînd tinerii preferă să trăiască periculos, în ritmul trepidant al vieții moderne), ci și tipologia scriitorului din vechiul regim (proza românească din secolul al XIX-lea e prin excelență memorialistică) – și tocmai de această ipostază desuet-anacronică se delimitează, ironic, autorul cu veleități de romancier. Trecerea de la vechi la nou marchează, așadar, triumful romanului și al ficțiunii asupra memorialisticii. Fie și în ceasul cel de pe urmă.

Dinu Pillat nu a izbutit să scrie, cum ar fi meritat, o capodoperă, dar nici nu a semnat vreo delațiune (lucru rar într-o literatură ca a noastră, în mare deficit nu atît de talente, cît de caractere). De aceea și rămîne *Așteptînd ceasul de apoi* mărturia poate cea mai credibilă a generației care a crezut în schimbarea la față a României, și, nu mai puțin, un excelent roman despre tentația totalitară și despre mistica „omului nou”, „temele” favorite ale tuturor utopiilor – inclusiv ale utopiei „vestitorilor” de mai an, cuceriți de mirajul salvării colective.